

LPSR Valsts drošības komitejas Bauskas rajona nodaļas darbība un iedzīvotāju nevardarbīgā pretošanās (1954 – 1985)

B. hist. Agnija Ruhocka

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte

Darbs izstrādāts Dr. hist. Jāņa Ķerusa vadībā

Ievads

Apskats ir veltīts Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komitejas (VDK) Bauskas rajona nodaļas darbības izpētei, pievēršot uzmanību padomju totalitāri un autoritāri birokrātiskā režīma vērstajām represijām pret vietējiem Bauskas rajona iedzīvotājiem. Šajā tēmā iekļauti arī vietējo iedzīvotāju mēģinājumi pretoties vietējai varai ar nevardarbīgu metožu palīdzību. Līdz šim LPSR VDK darbība lielākoties pētīta visas Latvijas mērogā, tāpēc šī pētījuma prioritāte un mērķis bija atspoguļot reģionālo LPSR VDK nodaļu nozīmi, kā piemēru izvēloties autore dzimto pilsētu Bausku, laika posmā no 1954. gada līdz 1985. gadam.

LPSR VDK darbība aptvēra visu Latvijas teritoriju, izveidojot LPSR VDK teritoriālās struktūras, kas bija izvietotas atbilstoši republikas administratīvi teritoriālajam iedalījumam. Republikas nozīmes pilsētās bija izvietotas pilsētu daļas (Rīgā, Ventspilī, Liepājā, Daugavpilī, Jūrmalā un Jelgavā), pārējās – rajonu nodaļas, tostarp Bauskas rajonā, kur darbojās LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa. LPSR VDK nodaļu kontroli dažādu lēmumu un darba koordinēšanas veidā visbiežāk nodrošināja ar Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) pirmorganizāciju palīdzību. 1954. gadā dibinātā VKD oficiāli bija Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Ministru Padomei (PSRS MP) pakļauta institūcija ar ministrijas tiesībām, bet faktiski to kontrolēja nevis valdība, bet gan Padomju Savienības komunistiskās

partijas (PSKP) Centrālā komiteja (CK)¹. LKP Bauskas nodaļa izveidoja LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas LKP pirmorganizāciju, kurai bija noteicošā loma, jo tā kontrolēja LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbu un līdzdarbojās jautājumos, kas bija saistīti ar valsts drošības nostiprināšanu Bauskas rajonā.

Laika posms no 1944. līdz 1956. gadam bija raksturīgs ar plašām, pret Latvijas iedzīvotājiem vērstām masveida represijām – 1949. gada deportācija, bruņotās nacionālās pretošanās kustības dalībnieku fiziska iznīcināšana, spiegu atmaskošanas akcijas, represijas pret cilvēkiem to ideoloģisko vai citu uzskatu dēļ, kā arī dažādas provokācijas, kuru rezultātā cieta daudzi nevainīgi cilvēki. Plašas akcijas risinājušās arī Bauskas apriņķī – gan deportācija, gan cīņa ar daudzām partizānu grupām.

Pēc valsts drošības sistēmas reorganizācijas, kas notika 1953. gadā, 1954. gadā kā VDK un tās aparātu reorganizēja okupācijas varas drošības iestādes rajonos un pilsētās. Mainījās arī represīvo metožu kopums, pārejot no masveida akcijām uz individuālajām vai atsevišķu personu grupu represēšanu, kā arī bija izveidota visaptveroša sabiedrības kontroles sistēma. Lai sasniegtu izvirzīto mērķi atspoguļot LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbību un tās nozīmi reģionālajā kontekstā, apskata struktūra veidota divās daļās. Pirmajā daļā aplūkota LPSR VDK Bauskas nodaļas struktūra un darbība, bet otrajā daļā apskatītas vietējo iedzīvotāju nevardarbīgās pretošanās izpausmes un LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas operatīvās metodes pret tām.

1. Vēstures avotu un literatūras apskats

1.1. Vēstures avotu raksturojums

Tēmas pētniecībā izmantoti un analizēti Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā (LNA LVA) pieejamie fondi, kas ietver valsts drošības institūciju dokumentus, kā arī LKP dokumentus, sniedzot ieskatu LPSR varas un represīvo institūciju darbībā.

¹ Bleiere, Daina, *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2012, 43. lpp.

Pētījumā analizēts PA-848. fonds, kurā ietilpst Bauskas rajona Tautas deputātu padomes izpildu komitejas iekšlietu daļas LKP pirmorganizācijas dokumenti, aptverot laika posmu no 1944. līdz 1990. gadam. Šajā fondā pieejami dažādi dokumenti, tostarp protokoli, darba plāni par iekšlietu daļu darbu, vispārīga un fragmentāra informāciju par LPSR VDK Bauskas rajona VDK darbu atskaišu veidā. Fondā iekļauti arī daudzi milicijas pirmorganizācijas dokumenti, kas sniedz informāciju par cīņu ar noziedzību un veicamajiem darbiem rezultātu uzlabošanā. Par kriminālizmeklēšanas daļas darba rezultātiem nekas konkrēts nav minēts, sniegti pārsvarā tikai vispārīgi vērtējumi, atklāto noziedzīgo nodarījumu procentuālie rādītāji, nevis veikto noziedzīgo nodarījumu konkrēts raksturs.

Tāpat pētījumā caurskatīts arī PA-849. fonds, kurā ir LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas LKP pirmorganizācijas dokumenti laika periodā no 1945. līdz 1957.gadam. Fonds ietver dažādus protokolus, darba plānus. Šie dokumenti lielākoties atspoguļo informāciju par iekšējās disciplīnas jautājumiem, iedzīvotāju, kolhozu, sovhozu, Mašīnu un traktoru staciju (MTS) uzraudzību. Tāpat tie sniedz informāciju par apspriedēm sakarā ar pagājušajiem plēnumiem. Šajā fondā pieejamie dokumenti satur ļoti vispārīgu informāciju.

Izskatīts arī PA-7518. fonds, kurā pieejami Bauskas rajona tautas tiesas un prokuratūras LKP pirmorganizācijas dokumenti no 1950. līdz 1975. gadam, tostarp protokoli, atskaites, darba plāni, priekšlikumi par tiesu darbu aktivizēšanu, darba disciplīnu, uzdevumiem cīņā pret noziedzību, informāciju par dažādu direktīvu apspriešanu, lekciju organizēšanu kolhozos par juridiskiem jautājumiem, partijas un valdības lēmumu izskaidrošanas plāni sabiedrībai, informācija par audzināšanas darbu sociālistiskās likumības izskaidrošanā. Tāpat fondā pieejamas vispārīgas atskaites par ierosinātajām krimināllietām, civilīletām un administratīvajām lietām.

Pētījumā izmantotas arī 16 krimināllietas, kas pieejamas 1986. fondā *Latvijas PSR VDK par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas*. Šīs krimināllietas ir svarīgs vēstures avots, apzinot Bauskas rajona iedzīvotājus, par kuru rīcību rosinātas attiecīgas krimināllietas. Krimināllietās, kas bieži

izvērstas vairākos sējumos, iekļauti tādi dokumenti kā pratināšanas un kratīšanas protokoli, lēmumi, personas raksturojumi un liecības.

Cenzūra radījusi situāciju, ka padomju prese gandrīz vispār neatspoguļoja nacionālās pretošanās kustības izpausmes un cīņu pret to, vēl jo mazāk tajā pieejama informācija par VDK darbību. Plašāki apcerējumi pieejami trimdas laikrakstos, kā, piemēram, *Brīvība*, kas atspoguļoja dažādus piemēri par VDK vērstajām represijām pret latviešiem, tostarp Juri Ziemeļi, kura lieta aplūkota šajā pētījumā. Latvijā minētā tematika presē parādās, sākot ar Latvijas Tautas frontes laiku, kad sāka apcerēt informācija par nepieļaujamo VDK rīcību. Šāds piemērs ir Latvijas Republikas Pilsoņu Kongresa izdots iknedēļas laikraksts *Pilsonis*.

1.2. Literatūras apskats

Padziļinātākam priekšstatam par represīvo drošības dienestu darbību no historiogrāfijas izmantoti Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. Drošības dienestu represīvo darbību izpēte ir viena no Latvijas Vēsturnieku komisijas zinātniskās izpētes tēmām. Komisijas pētnieki ir devuši būtisku papildinājumu Latvijas jaunāko laiku vēstures historiogrāfijā attiecīgās tematikas izziņāšanā. Eksistē Dr. hist. Ritvara Jansona un Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra darbinieku Alda Bergmaņa un Induļa Zālītes publikācijas par represīvo iestāžu darbību dažādos kontekstos. Nacionālās pretošanās tematikai liela uzmanība veltīta Dr. habil. hist. Henriha Stroda darbos, kur analizētas gan nacionālo partizānu aktivitātes, gan Latvijas skolu jaunatnes nacionālās pretošanās kustība.

2. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas raksturojums

2.1. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas struktūra

Analizējot LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas struktūru, jāvērs uzmanība, ka LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa bija iekļauta Bauskas rajona Tautas deputātu padomes izpildu komitejas iekšlietu daļā. Iekšlietu nodaļas uzdevumos ietilpa nodrošināt valsts normatīvu

ievērošanu, cīnīties pret noziedzību un veikt sabiedriskās kārtības nodrošināšanu Bauskas rajonā. Bauskas rajona Tautas deputātu padomes izpildu komitejas iekšlietu daļa sastāvēja no šādām struktūrvienībām: Kriminālmeklēšanas nodaļa, Ārējais dienests, Autoinspekcijas un ceļu uzraudzības vads, Izmeklēšanas nodaļa, Kaitniecības un spekulācijas nodaļa, Bērnu istaba (veica darbu saistībā ar nepilngadīgo lietām), Ugunsdzēsības inspekcija, Speckomandatūra, Valsts drošības komiteja, Pasu galds, Sekretariāts, Medicīniskā atskurbtuve, Iekšlietu daļas vadība.

Lai iekšlietu nodaļas darbs sabiedriskās kārtības nodrošināšanā būtu pēc iespējas veiksmīgāks, visas iepriekšminētās struktūrvienības papildināja cita citu un intensīvi sadarbojās. LKP iekšienē tas bija uzdots pat kā pienākums – pastāvīga iekšlietu daļas darbinieku sadarbības uzlabošana, lai daudz labāk spētu cīnīties pret personām, kuras ir “kaitīgas padomju Latvijas sabiedrībai”.

Tā kā Bauskas rajonam bija nodaļas statuss, atbilstoši 1959. gada Nolikumam par PSRS MP Valsts drošības komiteju un tās reģionālajiem orgāniem² tās darba nodrošināšanai bija paredzēti trīs līdz pieci darbinieki. Spriežot pēc iekšlietu nodaļas protokolos un atskaitēs pieejamās informācijas, LPSR VDK Bauskas rajona nodaļā divdesmitā gadsimta sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados bija trīs pastāvīgie operatīvie darbinieki (PSKP biedri), no 1981. līdz 1983. gadam – 4, bet no 1984. līdz 1985. gadam – 5. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa sastāvēja no administratīvās daļas, kurā ietilpa šie operatīvie darbinieki (PSKP biedri). Saņemot iedzīvotāju iesniegumus vai cita veida informāciju, tālākam darbam izmantoja sadarbību ar pārējām iekšlietu daļas struktūrvienībām. Ziņas par pašiem LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbiniekiem ir ļoti skopas, īpaši pēc 1957. gada, jo atsevišķas LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas fondu lietas LNA LVA nav.

Divdesmitā gadsimta piecdesmitajos gados LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas protokolos parādās tādi uzvārdi (bez personvārdiem)

² “Положение о Комитете государственной безопасности при Совете Министров СССР и его органах на местах”, *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917-1991. Справочник*. Под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд “Демократия”, 2003, С. 693. Pieejams: <http://www.memo.ru/uploads/files/724.pdf>

kā Titovs, Purviņš, Borisovs, Ošmanis un Dāvis. Dokumentos nav norādīta informācija par to, kurš ir nodaļas priekšnieks. Informācija pieejama tikai par sekretāru, kurš katru mēnesi tika pārvēlēts. No sešdesmitajiem gadiem un turpmāk parādās jau tādi uzvārdi (bez personvārdiem) kā Ziediņš, Jegorovs, Serkovs un Burbo. Sākot no septiņdesmitajiem gadiem Ilja Burbo kļuva par vadošo pilnvaroto LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas LKP pirmorganizācijā, vēlāk (līdz pat LPSR VDK likvidēšanai 1991. gada 24. augustā) strādāja kā LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas priekšnieks. Sākot ar astoņdesmitajiem gadiem, iekšlietu daļas pilnvarotie jo īpaši uzteica I. Burbo darbu. Viņa vadībā vairs nebija konstatēti darba disciplīnas pārkāpumi LPSR VDK Bauskas rajona nodaļā, bija veikts veiksmīgs “profilaktēšanas” darbs, novērsti dažādi nevardarbīga rakstura “pretpadomju aktivitāšu” draudi³. Salīdzinājumam sešdesmito un septiņdesmito gadu iekšlietu daļas protokolos var lasīt pastāvīgus aizrādījumus par darbinieku disciplīnas pārkāpumiem, nepilnvērtīgi veiktu darbu.

Līdzās pastāvošajiem sarežģījumiem apzināt konkrētus LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbiniekus ir arī tie, kas liedz precīzi noteikt LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas iekšējo struktūru. Pieejamajos un līdz šim izskatītajos dokumentos neparādās, piemēram, informācija par operatīvā darba struktūrvienībām jeb “daļām”. Ievērojot nodaļas statusu, nav izslēgts, ka likts uzsvars uz administrāciju, kuras darbinieku skaits variē no trīs līdz pieciem, bet citu struktūrvienību detalizētai noteikšanai nav pievērsta uzmanība. Ievērojot to, ka atbilstoši PA 848. fondā pieejamajām iekšlietu daļas atskaitēm, LPSR VDK Bauskas nodaļa ļoti intensīvi sadarbojās ar citām iekšlietu daļas struktūrvienībām, un pieļaujams, ka tās aizstāja nepieciešamību pēc atsevišķām operatīvā darba struktūrvienībām.

LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas centrālā iestāde atradās Uzvaras ielā 3, Bauskā – ēkā, kas atrodas tagadējās Parka ielas un Uzvaras ielas stūrī. Otra adrese ir Padomju iela 16 (tagad Kalna iela 16), Bauskā, kur VDK atradās tās darbības nogalē, nav fiksēt precīzs darbības laika sākums pēdējā adresē.

Līdzās LPSR VDK Bauskas rajona nodaļai LKP Bauskas nodaļas uzraudzībā darbojās arī Bauskas rajona milicijas daļa, kas sadarbojās ar LPSR VDK. Bauskas rajona milicijas daļa sastāvēja no

³ LVA, PA-848. f., 1. apr., 37. l., 152. lpp

kriminālodaļas un kaitniecības un spekulācijas nodaļas. Kriminālodaļas kompetencē bija noziedzīgu nodarījumu atklāšana, cīņa ar visa veida noziedzību. Valsts aparātam “bīstamos elementus” tā nodeva LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas rokās. Kaitniecības un spekulācijas nodaļas pārraudzībā lielākoties bija ekonomisko noziedzīgo nodarījumu izmeklēšana, cīņa ar “spekulantiem”, “sabiedriskā īpašuma izšķērdētājiem” un “parazītiskiem elementiem”, kuri dzīvoja pāri saviem līdzekļiem un kuri nonāca arī LPSR VDK uzmanības lokā. Daudzus it kā noziedzīgos nodarījumus tautsaimniecībā radīja Latvijas Republikas tiesiskajai sistēmai pretējā okupācijas režīma iekārta, kura noliedza privāto iniciatīvu, un personas, kas veica mazo uzņēmējdarbību vai bija pašnodarbinātas, darbojās pretēji pastāvošajiem normatīviem, kā, piemēram, atsevišķi Bauskas rajona lauku veikala vadītāji nonāca milicijas un LPSR VDK redzeslokā, jo tie caur pazīšanos no noliktavām saņēma maizes miltus un citus produktus daudz vairāk nekā paredzēts⁴.

LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas sadarbība notika arī ar Valsts ugunsdzēsības inspekciju. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbinieki ar inspekcijas palīdzību organizēja kopīgus reidus⁵ lauksaimniecības uzņēmumos ražas novākšanas laikā, lai nepieļautu neatļautas spekulācijas ar ievākto ražu.

Nozīmīgs palīgspēks ne tikai visai iekšlietu nodaļai, bet arī LPSR VDK Bauskas rajona komitejai bija komjaunieši. Komjaunieši veikuši ievērojamu darbu cīņā par sabiedriskās kārtības ievērošanu un noziedzības likvidēšanu. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa bija sevišķi ieinteresēta, lai ar komjauniešu palīdzību varētu panākt vietējo jauniešu ikdienas gaitu kontroli. Bauskas rajonā bija organizētas komjauniešu patruļas⁶, kas ne tikai uzraudzīja sabiedrisko kārtību, bet arī centās iesaistīt “problemātiskos” jauniešus Komjaunatnē, kas atsevišķos gadījumos bija arī daļa no tā saucamās “profilaktēšanas”.

⁴ LVA, PA-848. f., 1. apr., 19. l., 70. lp.

⁵ LVA, PA-848. f., 1. apr., 37. l., 134. lp.

⁶ LVA, PA-848. f., 1. apr., 20. l., 79. lp.

2.2. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbības prioritātes

LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas iekšlietu daļai iesniegtajās dažāda veida atskaitēs par padarīto bija norādīts, ka bieži saņemta informācija un tādēļ izvirzīti uzdevumi cīņai pret šādu rīcību, kā politiski un nacionālistiski nepareizi un pretvalstiski izteicieni, ideoloģiski kaitīgās literatūras glabāšana, pretvalstisku lapinu izplatīšana, nelikumīga ieroču glabāšana, vietējo kontakti ar ārzemniekiem.

LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa pieņēma iesniegumus no Bauskas rajona iedzīvotājiem, veica “profilaktēšanas” darbu, lasīja lekcijas, veica pratināšanas, kratīšanas, vāca pierādījumus, bet visbiežāk lietas nodeva LPSR VDK izmeklēšanas daļai Rīgā, kur pieņēma lēmumu par lietas tālāko virzību.

1944. gadā, PSRS karaspēkam otrreiz okupējot Latvijas Republiku, Bauskas rajonā no 1944. gada līdz piecdesmito gadu pirmajai pusei vērojamas izteiktas Latvijas nacionālo partizānu aktivitātes, pret kurām PSRS valsts drošības spēki vērsa dažādas akcijas. Šo akciju un operāciju kulminācija piedzīvota no 1950. līdz 1951. gadam, kad Bauskas rajonā bija likvidētas gandrīz visas nacionālo partizānu grupas⁷. Dažas operācijas pret nacionālajiem partizāniem norisinājās vēl līdz 1954. gadam. Pēc valsts drošības sistēmas reorganizācijas drošības iestāžu uzmanība Bauskas rajonā līdz pat divdesmitā gadsimta sešdesmitajiem gadiem joprojām bija pievērsta personām, kas bija iesaistītas partizānu aktivitātēs vai bija šo aktivitāšu atbalstītāji.

Plaši aresti līdz pat divdesmitā gadsimta sešdesmitajiem gadiem vērojami arī bijušo paš aizsardzībasnieku, leģionāru, latviešu policijas bataljona darbinieku un citu “vāciešu atbalstītāju” vidū, par ko liecina LNA LVA 1986. fonda aprakstā iekļauto cilvēku saraksts. Tas norāda, ka minētajā laika posmā vislielākā uzmanība bija pievērsta tādiem “pretpadomju elementiem”, kas bija saistīti ar Otrā pasaules kara aktivitātēm. Piemēram, pētot LNA LVA 1986. fonda krimināllietas,

⁷ Ābelnieks, Raitis, Urtāns, Aigars. “Nacionālā pretošanās kustība un padomju okupācijas represīvo iestāžu pret darbība Bauskas apriņķī / rajonā (1944. gads – 50. gadu vidus)”, *Okupētā Latvija 1940 – 1990, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 19. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005, 396. lpp.

var konstatēt, ka 1954./ 1955. gada ziemā ticis arestēts bijušais pašaisardzībasnieks Viktors Lasmanis (1900 –?), kuram piesprieda astoņus gadus ilgu cietumsodu⁸. Bauskas apriņķī mitinājušās arī atsevišķas personas, kas ietilpa tā sauktajā “Arāja komandā”. 1955. gada augustā bija ierosināta krimināllieta un par “dzimtenes nodevību” un nelikumīgu ieroča glabāšanu apcietināts 1911. gadā dzimušais Pēteris Iklāvs⁹. 1941. un 1942. gadā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā P. Iklāvs strādāja laikrakstā “Zemgale” par ārštata korespondentu, bet 1942. un 1943. gadā bija “Arāja komandas” sastāvā, apsargājot vienu no Bauskas rajonā esošajiem geto un piedaloties ebreju šaušanas akcijās, pēc tam ticis mobilizēts Latviešu SS brīvprātīgo leģionā un piedalījies kaujās pret padomju armiju. Pēc nacistiskās Vācijas kapitulācijas saņemts padomju gūstā un pildījis dažādus darbus sagrauto pilsētu atjaunošanā. 1946. gadā, atgriežoties no filtrācijas nometnes, nolūkā slēpt savu piedalīšanos nacistiskās Vācijas armijā, sācis dzīvot “nelegāli”, slēpdamies tēva mājās lecvavas ciema *Iklāvos*. P. Iklāvs ar tēva starpniecību dabūjis “krievu sistēmas kara šauteni” un munīciju. Milicija notvēra P. Iklāvu un nodeva LPSR VDK rokās. Rezultātā P. Iklāvam noteikta brīvības atņemšana uz 10 gadiem.¹⁰

LPSR VDK Bauskas rajona pārstāvji jo īpaši aicināja biedrus būt modriem attiecībā uz politiski apcietinātajiem, kuri divdesmitā gadsimta sešdesmitajos gados atgriezās no apcietinājuma. Šādas personas uzskatīja par “politiski nedrošiem elementiem”. Šīs “politiski neuzticamās personas” LPSR VDK ieskatā centās savu iepriekš sodīto darbību atsākt un iesaistīt jaunatni¹¹. Ievērojot to, ka vietējie darba ņēmēji, pieņemot darbā, bieži nepārbaudīja attiecīgo personu identitāti un nenoskaidroja pagātņi, arī to, vai persona atgriezusies no specnometinājuma, LPSR VDK darbinieki aicināja vietējiem būt uzmanīgiem un pārbaudīt ikkatra aizdomīga cilvēka identitāti un ziņot LPSR VDK Bauskas rajona nodaļai. Ja radās aizdomas par saistību ar

⁸ LVA, 1986. f., 1. apr., 28387. l., 10. lp.

⁹ LVA, 1986. f., 1. apr., 41277. l., 2. sēj., 5. lp.

¹⁰ Turpat, 22. lp.

¹¹ LVA, PA-848. f., 1. apr., 19. l., 48. lp.

pretpadomju aktivitātēm, šie cilvēki nonāca LPSR VDK pastāvīgā uzraudzībā.¹²

Viena no metodēm, lai valsts drošības iestāžu darbs būtu pēc iespējas efektīvāks, bija ziņotāju vervēšana, pretī solot gan naudas samaksu, gan iespēju izvairīties no obligātā dienesta padomju armijā, gan citus labumus, piemēram, profesionālajā darbībā.

1954. gada 12. martā PSKP CK pieņēma lēmumu *Par valsts drošības orgānu darbu*¹³, kas paredzēja, ka pretizlūkošanas galvenais uzdevums ir “imperialistisko valstu iesūtīto spiegu, diversantu un teroristu atklāšana un atmaskošana”.¹⁴ Tā rezultātā LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa lielu uzmanību pievērta arī vietējo iedzīvotāju saziņai ar ārzemēm, kā arī kontaktiem ar ārzemniekiem. Piemēram, divdesmitā gadsimta septiņdesmito gadu otrajā pusē LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas atskaitēs iekšlietu daļai atspoguļots, ka katru gadu gan republikas iekšienē, gan ārpus tās ar ārzemniekiem satikās vidēji 60 līdz 80 Bauskas rajona iedzīvotāju¹⁵. Šajā sakarā bija saņemta informācija, ka dažas personas, satiekoties ar ārzemniekiem, neatbilstoši uzvedas. Proti, vietējie iedzīvotāji esot ļāvušies ārzemju ideoloģiskai iedarbībai un pieļāvuši citas “kaitīgas darbības”¹⁶. Konkrēti piemēri gan nav minēti. Lai ar šo parādību cīnītos, LPSR VDK darbinieki ciešā kontaktā ar Pasu galda darbiniekiem cīnījās par pasu režīma ievērošanu Bauskas rajonā un valsts noziedznieku meklēšanu. Katru gadu pārbaudīti vairāk nekā 100 cilvēki, kuri brauca uz ārzemēm no Bauskas rajona personīgās un citās darīšanās¹⁷. Nodaļas pilnvarotie uzturēja arī ciešus sakarus ar partijas un padomju aktīvu, veicot aģitācijas darbu lekciju veidā.

Saistībā ar LPSR VDK ārštata darbinieku vervēšanu jāmin Leopolds Kļaviņš. Viņš bija viens no pirmajiem, kurš 1991. gadā publiski

¹² LVA, PA-7518. f., 1. apr., 4. l., 31. lp.

¹³ Постановление ЦК КПСС “О работе органов государственной безопасности”.

¹⁴ Jansons, Ritvars. *Latvijas PSR drošības iestāžu darbība un loma okupācijas režīma nostiprināšanā 1944 – 1956*, promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009, 5. lpp. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4560/13698-Ritvars_Jansons_2009.pdf?sequence=1

¹⁵ LVA, PA-848. f., 1. apr., 31. l., 80. lp.

¹⁶ LVA, PA-848. f., 1. apr., 31. l., 80. lp.

¹⁷ Turpat.

atzinās, ka bijis LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas ziņotājs, pamatojot savu atklāsmi šādi:

“Es nespēju un arī negribu vairs slēpt patiesību. Gribu, lai man nebūtu noslēpumu no darbabiedriem, draugiem un tuviniekiem. Tikai tad varēšu justies kā cilvēks, vēl jo vairāk tādēļ, ka nevienu neesmu nodevis”.¹⁸

Kad Rundāles pilī sākās restaurācijas darbi, tur sāka vest arī ārzemju tūristus, tādēļ LPSR VDK Bauskas rajona nodaļai Rundāle kļuva par pirmās nozīmes objektu. Bija jāpasargā vietējie no nekontrolējamiem sakariem ar ārzemniekiem, īpaši no saskares ar latviešu emigrantiem. Bija steidzīgi jāmeklē “savi cilvēki”. Tobrīd L. Kļaviņš bija Rundāles pils direktora vietnieks, tādēļ kā LPSR VDK darbinieku izvēlējās tieši viņu. Kļaviņam tika doti dažādi norādījumi, kuru izpilde bieži pat neesot bijusi iespējama. Šādu situāciju L. Kļaviņš raksturoja sekojoši: “Tad jau katram ārzemniekam būtu jāpieliek novērotājs.”¹⁹ Reizēm viņš tika izsaukts arī pie LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas priekšnieka I. Burbo, kas šādās reizēs veica “audzināšanas darbu”. Bieži sekoja arī pamudinājumi aktīvi iesaistīties darbabiedru sarunās, organizēt debates, organizēt iedzeršanas, lai varētu iegūt pēc iespējas izsmeļošāku informāciju par katru potenciāli aizdomīgo personu.

3. Nevardarbīgā pretošanās

Sākot no divdesmitā gadsimta sešdesmitajiem gadiem, kad bija apspiesti Otrā pasaules kara un nacionālās bruņotās pretošanās “pretpadomju elementi”, Bauskas rajonā vērojamas nevardarbīgās pretošanās izpausmes, kurām piemīt nacionālistisks raksturs. Viena no LPSR VDK darba prioritātēm bija cīņa ar “nacionālisma izpausmēm”, jo tās uzskatīja par “bīstamām” PSRS iekšējai stabilitātei. Par galvenajām “nacionālisma izpausmēm” atzina tādas darbības kā nacionālu uzskatu paušanu, “pretpadomju un nacionālistisku” radiopārraižu klausīšanos, “pretvalstiskas” literatūras lasīšanu, izplatīšanu un latviešu patriotisku dziesmu dziedāšanu.

¹⁸ Leopolds, Kļaviņš. “Es biju ziņotājs...”, *Pilsonis*, Nr. 42, 1991, 22. oktobris, 5. lpp.

¹⁹ Leopolds, Kļaviņš. “Es biju ziņotājs...”, *Pilsonis*, Nr. 42, 1991, 22. oktobris, 5. lpp.

LPSR VDK par sevišķi bīstamiem uzskatīja politiski aktīvos jauniešus, jo atšķirībā no vecākās paaudzes, kura bija diezgan atturīga, tieši jaunieši bija tie, kuri atļāvās paust daudz radikālākus uzskatus nacionālajos jautājumos. Latviešu jaunieši dažādās protesta formās vērsās pret Latvijas pilsoņu, īpaši latviešu, nacionālo apspiešanu. Par sevišķi bīstamiem uzskatīja informāciju par to, ka kāds gatavojas izveidot pretpadomju grupu.

Lai novērstu šādas aktivitātes, LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa organizēja kultūrmasu sarīkojumus, lasīja informatīvas lekcijas, kā arī ļoti rūpējās par pašu pilnvaroto darbinieku izglītību, lai liktu uzsvāru uz “profilaktiskā” darba paplašināšanu rajonā. Vietā citāts no viena protokola:

“Profilaktiskais darbs ir kā ķīla tam, ka, jūtot un zinot mūsu darbinieku vienmēr un visur, noziedzīgie elementi baidīsies izvērst savu noziedzīgo darbību”.²⁰

Minētā “profilakse” (saukta arī “profilaktēšana”) jeb brīdinošu sarīkojumu kopums, kas visbiežāk izpaudās kā izsaukšana uz LPSR VDK, bija biežākais lietotais līdzeklis pret jauniešu rīcību. Daudzus “profilaktēja” ar milicijas palīdzību, bet gadījumos, kad “varai naidīgā” darbība turpinājās, sodīja kā “antisabiedriskus elementus” un huligānus. Saistībā ar iepriekšminēto Bauskas rajonā plaši vērojama milicijas darbība, piemēram, 1963. gadā kopā ar citām iekšlietu daļas struktūrvienībām bija izstrādāts kopējs sarīkojumu plāns cīņai ar noziedzības likvidēšanu nepilngadīgo vidū. Tas saistāms arī ar to, ka 1962. gadā “profilaktiskajā uzskaitē” nonāca 32 jaunieši²¹. Savukārt 1960. gadā Bauskas rajonā atklāja Jura Ziemeļa jauniešu pretpadomju grupu, kas izvērsa pretpadomju aģitāciju.

1941. gadā Bauskas rajona Bārbeles ciemā dzimušais Juris Ziemeļis, sasniedzis vien astoņpadsmit gadu vecumu, 1959. gada 23. janvārī bija sodīts ar brīvības atņemšanu uz diviem gadiem²². Minētā krimināllieta plaši atspoguļota LNA LVA 1986. fonda 43919. lietā un sastāv no pieciem sējumiem.

²⁰ LVA, PA-848. f., 1. apr., 24. l., 96. lp.

²¹ LVA, PA-848. f., 1. apr., 19. l., 48. lp.

²² LVA, 1986. f., 1. apr., 43919. l., 128. lp.

1958. gada novembrī J. Ziemelis bija nodomājis izkārt Bauskā Latvijas Republikas valsts karogu, bet uz sienām uzrakstīt “pretpadomju lozungus”. Savā dzīvoklī glabājis un lasījis “pretpadomju literatūru”, piemēram, laikrakstus *Tēvija* un *Laikmets* un grāmatas, kā, piemēram, *Tev mūžam dzīvot, Latvija!* (izdota 1938. gadā).²³ Taču tas bija tikai sākums, jo jau pēc atbrīvošanas kopā ar domubiedriem bijis gatavs izvērst bruņotu pretošanos.

1959. gada septembrī pēc pirmstermiņa atbrīvošanas no ieslodzījuma Mordvijas Autonomajā padomju sociālistiskajā republikā (APSR) ceļā uz dzīvesvietu J. Ziemelis kopā ar Vilni Krūkliņu apsprieda jautājumu par “pretpadomju” darbības atjaunošanu savās dzīvesvietās. J. Ziemelis, dzīvodams Bauskas rajona Bārbeles ciemā no 1959. gada beigām līdz 1960. gada jūlijam, savu paziņu starpā veica “pretpadomju aģitāciju”, vērstu pret padomju varu, kolhoziem, un izteica gatavību turpināt cīņu pret padomju varu līdz savas dzīves beigām. J. Ziemeļa aģitācijas iespaidā viņam pievienojās arī Zigurds Masulis un Jānis Jadzevičs. Visu triju ieskatā okupācijas vara bija netaisnīga, kolhoznieki un strādnieki par savu darbu maz saņēma un padomju valstī tauta bija aplaupīta. Rezultātā nodibināja primitīvu pagrīdes tipogrāfiju “pretpadomju lapiņu” izgatavošanai, meklēti ieroči²⁴. 1960. gadā bija gaidāms, ka J. Ziemeļi iesauks padomju armijā, kurā viņš negribēja dienēt, tāpēc Ziemelis nolēma atstāt darbu un pāriet “nelegālā stāvoklī” ar nolūku cīnīties pret padomju varu. J. Jadzevičs un Z. Masulis pievienojās J. Ziemeļim. Visi trīs apsprieda iespējamus cīņas veidus pret padomju varu bruņotā ceļā, “pretpadomju lapiņu” izgatavošanu un izplatīšanu, nacionālo karogu izkāššanu un naudas līdzekļu rašanu ieroču iegādes. Viņu mērķis bija rīkoties līdzīgi, kā tas bija darīts 1956. gadā Ungārijā, kur bija pieredzēta spontāna sacelšanās pret Ungārijas staļinistu valdību un tās Padomju Savienības atbalstīto politiku.

Šajā laikā J. Ziemelis esot izteicies, ka jāiznīcina personas, kas, viņaprāt, ir latviešu tautas nodevēji. Viņš uzskatīja, ka latviešu tautas nodevējiem esot pieskaitāmi Bauskas rajona kolhoza *Gaisma* priekšsēdētājs A. Laugalis, vairāki LKP Bauskas nodaļas biedri, Bauskas rajona Bārbeles ciema padomes priekšsēdētājs, LPSR VDK Bauskas

²³ LVA, 1986. f., 1. apr., 45182. l., 2. sēj., 284. lp.

²⁴ LVA, 1986. f., 1. apr. 43919. l., 129. lp.

rajona nodaļas pilnvarotie un divas personas, kas bija liecinājušas pret viņu 1959. gadā²⁵. Savā dienasgrāmatā Ziemelis rakstījis, ka viņš vēlas cīnīties par brīvību, asinīm, biedru ciešanām, kuri jau miruši, jo tie krituši cīņā par Latvijas neatkarību vai smok ieslodzījuma vietās²⁶.

1960. gada 28. augustā J. Ziemelis un J. Jadzevičs apmeklēja Rīgas Brāļu kapus, kur 1960. gada 18. novembrī nolēma noraut LPSR karogu un tā vietā iekārt Latvijas Republikas valsts karogu. Šo ieceri viņiem neizdevās īstenot, jo drīz vien tika aizturēti. Pirms aizturēšanas abi devās uz Talsu rajonu pie V. Krūkliņa, lai ar viņa palīdzību iegādātos ieročus, kā arī kopīgi, paļaujoties uz uzticamām personām, mēģinātu apzināt vietas, kur no Otrā pasaules kara laika saglabājušies ieroči un munīcija. Viņi esot noteikti apņēmušies izrēķināties ar latviešu tautas nodevējiem, pie kuriem pieskaitīja partijas aktīvu. Lai iegūtu līdzekļus ieroču iegādei savas “pretpadomju grupas” vajadzībām, visi trīs vienojušies aplaupīt veikalu Saldus pilsētas tuvumā un atrakt kapavietas Dobeles rajona Vadakstes apkaimes kapos, lai mēģinātu atrast vērtslietas. Tāpat bijis izstrādāts tālāks plāns aplaupīt veikalu Lietuvas Pučekalna ciematā un kiosku Ķekavā. Tad bija nolemts kādu laiku slēpties Bauskas apriņķa Taurkalnes mežos, kur būtu iespējams atrast ieročus un munīciju un vēlāk izbūvēt mežā bunkurus pārtikai un munīcijai, kā arī iesaistīt vairāk cilvēku, lai sāktu aktīvu cīņu pret padomju varu,.

Par spīti vērienīgajām iecerēm, 1960. gada 28. septembrī visi trīs tika notverti un vēlāk tiesāti²⁷. J. Ziemelim noteica 14 gadus brīvības atņemšanas par “politiska terora” plānošanu un “pretpadomju propagandu”. Tāpat tika tiesāti arī domubiedri J. Jadzevičs un Z. Masulis. Rezultātā vienam piesprieda 10 gadus brīvības atņemšanas, bet otram – 6. J. Ziemelis sodu izcieta Vladimiras cietumā un Mordvijas Autonomās Padomju Sociālistiskās Republikas (APSR) nometnēs. Pēc atbrīvošanas 1975. gadā atradies drošības iestāžu uzraudzībā²⁸.

Analizējot jauniešu grupas, noteikti minams arī Aivars Kalniņš, dzimis 1952. gada 16. janvārī Bauskas rajona Gailišu ciemā. 1970. gadā

²⁵ Turpat, 130. lp.

²⁶ Turpat, 131. lp.

²⁷ Turpat 132.lpp

²⁸ Brīvība, nr.1,-2, 01.01,1980, 14.lpp

ticis saukts pie kriminālatbildības par to, ka, atrodoties “buržuāziski nacionālistisko” ideju iespaidā, 1969. gadā kopā ar Jāni Veidmani un Hariju Bērziņu apsprieda jautājumus par aktīvas propagandas un agitācijas īstenošanu nolūkā musināt uz “nacionālu naidu un nesaticību” starp latviešu un krievu tautības pilsoņiem, dzīvojošiem LPSR, kā arī vienojās par “musinoša rakstura” skrejlapu izplatīšanu, kas bija vērstas pret krievu tautības pilsoņiem²⁹. 1969. gada vasarā kopā ar bijušo skolasbiedru un draugu J. Veidmani, ar kuru mācījās kopā Bauskas vidusskolā, laikā, kad abi stājās Rīgas Politehniskajā institūtā, uzsāka nacionāla satura sarunas, kas bija vērstas pret LPSR dzīvojošajiem krievu tautības pilsoņiem. J. Veidmanis stāstījis, kā cilvēki dzīvojuši agrāk Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma laikā un ka padomju Latvijā neesot īstas brīvības, jo, ja pateikšot kādu vārdu pretī varas orgāniem, tad uz šo teicēju tūlīt skatīšoties ar aizdomām. J. Veidmanis ierosinājis organizēt darbības, kas vērstas pret krievu tautības pilsoņiem. Rezultātā abi jaunieši, pieaicinot vēl Hariju Bērziņu, sāka īstenot savu ieceri. Tās mērķis nebija pastāvošās varas gāšana, bet cīņa pret krievvalodīgajiem, lai panāktu to aizbraukšanu no LPSR³⁰. Viņi uzskatījuši par savu uzdevumu “musināt latviešu tautu” pret dzīvojošiem Latvijā krieviem un izplatīt nacionālistiska satura skrejlapas³¹ Rīgā, Baldonē, Bauskā, Jelgavā un Dobelē.

LPSR VDK uzdevumā LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas pilnvarotajiem uzdeva veikt kratīšanu Aivara Kalniņa un viņa ģimenes dzīvesvietās – Bauskas rajona Gailišu ciema *Saulišos* un Codes ciema *Traniņu* mājās – ar mērķi atrast uz “nacionālo naidu musinošu” literatūru, dokumentus, sacerējumus, personības raksturojošus vai citus dokumentus un to izgatavošanas līdzekļus. Kratīšanas rezultātā atrastas rakstāmmašīnu papīra lokšņu pakas un kopējamā papīra loksnes³². Ievērojot minēto, A. Kalniņš bija izslēgts no Rīgas Politehniskā institūta un īslaicīgi apcietināts.

Kopš divdesmitā gadsimta septiņdesmitajiem gadiem skolas vecuma jaunieši, ievērojot to, ka atšķirībā no augstākās izglītības vidējā izglītība bija obligāta un ka tādēļ skolēnam nedraudēja izslēgšana no

²⁹ LVA, f.1986, apr.1, l.45182, 2.sējums, 65.lpp

³⁰ LVA, 1986. f., 1. apr., 45182. l., 2. sēj., 44. lp.

³¹ LVA, 1986. f., 1. apr., 45182. l., 1. sēj., 9. lp.

³² LVA, 1986. f., 1. apr., 45182. l., 2. sēj., 18. lp.

skolas, atšķirībā no studenta, kam izslēgšana faktiski sagrāva nākotnes izredzes uz sekmīgu karjeru, iesaistījās dažāda veida darbībās, par kurām interesējās okupācijas varas drošības iestādes.

Tā, piemēram, 1976. gada novembrī “profilaktētā” skolēnu grupa – Valdis Vītoļiņš, Ojārs Kirilka un Māris Ramanis – atklāti pie žaketēm nēsāja leģionāru zīmes ar Latvijas Republikas valsts karoga attēlu³³. Lai gan daudzi to bija redzējuši, tomēr neviens neko neziņoja ne LPSR VDK Bauskas rajona nodaļai, ne milicijai. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas atskaitēs iekšlietu daļai minēti “signāli”, ka ne tikai skolēni, bet arī pieauguši puīši braukājot ar motocikliem un uz ķiverēm uzzīmēti dažādu ārvalstu karogi, pat Latvijas Republikas valsts ģerbonis³⁴. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas pilnvarotie nolēma, ka šajā jautājumā jāpiestrādā arī ceļu uzraudzības vada darbiniekiem, organizējot sabiedrību un izskaužot šādu parādību.

Starp represētajiem minams arī 1965. gadā dzimušais baušķenieks Jānis Legzdiņš, Vides aizsardzības kluba informācijas nozares vadītājs. No 1985. gada J. Legzdiņu un viņa ģimeni sistemātiski vajāja LPSR VDK³⁵. 1985. gadā J. Legzdiņš kopā ar vēl diviem jauniešiem 15 gadu vecumā ceļamkrāna galā uzvilka “buržuāziskās Latvijas karogu”. VDK to novērtēja kā sevišķi cinisku rīcību. Saskaņā ar J. Legzdiņa mātes Annas Legzdiņas atmiņām izmeklēšanas laikā dēls ticis provocēts. Turklāt viņam esot pat uzbrukts, piemēram, 1986. gada maijā J. Legzdiņam lecavā uzbrukuši iereibuši vīrieši. Otrā rītā LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas priekšnieks I. Burbo zvanījis puīša mātei uz darbu un interesējies par Jāni. Līdz minētajam notikumam I. Burbo telefoniski nekad nebija interesējies par J. Legzdiņu. Notikušā uzbrukuma rezultātā J. Legzdiņš nonāca slimnīcā ar smadzeņu satricinājumu. J. Legzdiņš mācījās Rīgas 4. medicīniskajā skolā, un, kad LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa informēja skolas vadību par J. Legzdiņa “cinisko rīcību”, proti, par karoga uzvilkšanu, J. Legzdiņu no skolas izslēdza, jo ārsta profesija neesot savienojama ar šādu rīcību³⁶. Turpmāk visa J. Legzdiņa dzīve līdz Latvijas Republikas neatkarības

³³ LVA, PA-848. f., 1. apr., 31. l., 79. lp.

³⁴ LVA, PA-848. f., 1. apr., 31. l., 79. lp.

³⁵ Baltgalve, Inta. “Vai tiešām VDK var darīt ko grib?”, *Pilsonis*, Nr. 6, 1990, 9. oktobris, 3. lpp.

³⁶ Turpat.

atgūšanai noritēja LPSR VDK uzraudzībā. 1990.gadā par J. Legzdiņu iestājās Bauskas rajona Tautas deputātu padomes deputāte Inta Baltgalve, kura laikrakstam *Pilsonis* un tās izdevējam Latvijas Republikas Pilsoņu Kongresam uzrakstīja atklātu vēstuli par šo nepieņemamo LPSR VDK rīcību.

Starp jauniešu aktivitātēm vērts minēt arī “pretpadomju literatūras” izplatīšanu. Kā raksturīgs piemērs minams gadījums ar Laimoni Bračku, dzimušu 1924. gadā Bauskas rajonā, un Veru Valteri, dzimušu 1903. gadā Bauskas rajonā. Šo gadījumu atspoguļojošā krimināllieta detalizēti lasāma LNA LVA 1986. fondā.

V. Valtere bija bijušā Paņemūnes luterāņu baznīcas draudzes mācītāja Teodora Valtera sieva. V. Valtere sākusi rakstīt reliģiozus “pretpadomju satura sacerējumus” un glabājusi reliģioza rakstura “pretpadomju literatūru”, ko deva lasīt citiem. Savos apcerējumos viņa esot apmelojusi Padomju Savienības vadītājus, sniegusi par viņiem fantastiskus izdomājumus un nosaukusi par zvēriem. Tāpat viņa esot apmelojusi PSKP un padomju valdības politiku, izteikusies par padomju varas krišanu. Šos apcerējumus V. Valtere sākusi izplatīt 1958. gadā Bauskas apriņķa Brunavas ciemā. Laimonis Bračka, kurš tobrīd bija Paņemūnes kūdras purva tehniskais vadītājs, palīdzējis sacerējumus pavairot, pārrakstot tos ar rakstāmmašīnu, un izplatīt³⁷. Sarunās ar L.Bračku laika posmā no 1958. līdz 1959. gadam V. Valtere viņu esot aģitējusi “pretpadomju garā”, uzsverot viedokli par antikristu (antikristu personificējot ar Padomju Savienību). Viņa esot norādījusi, ka antikrists pārņemšot visu pasauli un pēc tam tā tiks iznīcināta. Šie lielie notikumi sāksoties drīz, tāpēc cilvēkiem jābūt gataviem – nedrīkst piedalīties sabiedriskā darbā, nedrīkst apmeklēt skolu, teātri, kino, slimnieki nedrīkst saņemt medicīnisko palīdzību.

LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa veica kratīšanu L. Bračkas un viņa ģimenes locekļu mājās Vecsaules un Brunavas ciemos, kā arī V. Valteres pastāvīgajā dzīvesvietā Rīgā. L. Bračkas dzīvesvietās bija atklāti gan reliģiozie apcerējumi, gan “fašistiskās Latvijas” aizliegtā literatūra, gan Latvijas Republikas valsts karogs. L. Bračkam 1960. gadā tika noteikts divu gadu ilgs cietumsods, par V. Valteri dots ekspertu slēdziens, ka viņa savu “pretpadomju aģitāciju” esot veikusi

³⁷ LVA, f. 1986, apr.1, l. 43874, 1.sēj., 33.lpp

nepieskaitāmības stāvoklī, tāpēc kā psihiski slimai noteikta piespiedu ārstēšana apvienojumā ar izolāciju no sabiedrības³⁸.

Par “pretpadomju aktivitātēm” varēja atzīt arī dedzināšanu. Bauskas rajonā 1939. gadā dzimušais Laimonis Liepa kopā ar 1911. gadā Šauļu apriņķī dzimušo Albertu Zartmani atriebības nolūkā kolhoza vadībai ļaunprātīgi nodedzinājuši Bauskas rajona kolhozos *Dzintars* un *Svitene* divus šķūņus ar labību³⁹. A. Zartmanis ar mērķi izrādīt savu nepatiku pret kolhozu vadību 1959. gada augusta beigās, satiekot L. Liepu, pierunāja viņu palīdzēt aizdedzināt kolhozu šķūņus. Kā atlīdzību par šķūņu aizdedzināšanu apsolījās četras pudeles degvīna. L. Liepa piekrita. 1959. gada naktī no 13. uz 14. septembri L. Liepa ar velosipēdu brauca līdz kolhozam *Dzintars* piederošajam šķūnim un ar sērkokoņiem aizdedzināja šķūnī esošo labību. Pēc tam L. Liepa nolēma aizdedzināt vienu no kolhoza *Svitene* šķūņiem.

Papildus minētajam A. Zartmanis esot sistemātiski veicis arī “pretpadomju aģitāciju”. No 1955. līdz 1959. gadam A. Zartmanis risināja “pretpadomju rakstura sarunas” savas ģimenes lokā⁴⁰. Viņš esot cildinājis dzīvi “buržuāziskajā Latvijā”, “apmelojot” “padomju dzīves īstenību”, kā arī izteica cerību par varas maiņu un amerikāņu atnākšanu LPSR. Saistībā ar minēto dedzināšanu un “pretpadomju aģitācijām” LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas pilnvarotie veica plašas un intensīvas nopratināšanas, kas atspoguļotas LVA 1986. fonda 43592. lietā. Rezultātā L. Liepa tika sodīts ar četrus gadus cietumsodu, bet A. Zartmanim tika noteikti pieci gadi brīvības atņemšanas. Tāpat nosprieda piedzīt no abiem grēkāžiem par labu Bauskas rajona valsts apdrošināšanas inspekcijai atlīdzību par nodarītajiem zaudējumiem.

Secinājumi

No 1954. gada līdz sešdesmito gadu sākumam LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbībai raksturīgas lietu izmeklēšanas un aresti, kas attiecināmi uz nacionālajiem partizāniem, to atbalstītājiem, bijušajiem leģionāriem, pašaizsardzībniekiem. Minētais liek secināt, ka

³⁸ LVA, f. 1986, apr.1, l. 43874, 2.sēj., 16.lpp

³⁹ LVA, f. 1986, apr.1, l.43592, 2.sēj., 421.lpp

⁴⁰ Turpat, 142.lpp

šajā laika posmā VDK Bauskas rajona nodaļas redzeslokā lielākoties ietilpa “pretpadomju elementi”, kas saistīti ar Otrā pasaules kara laikā norisēm.

Sākot ar divdesmitā gadsimta sešdesmitajiem gadiem LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa noteica plašākus veicamos uzdevumus, jo pārraugāmais “pretpadomju darbību” loks paplašinājās. Īpaši tas ir attiecināms uz Bauskas rajonā vērojamām nevardarbīgās pretošanās izpausmēm, kurām piemita nacionālistisks raksturs. Minētās nevardarbīgās nacionāla rakstura pretošanās izpausmes dominēja līdz pat 1985. gadam un turpinājās arī visu Atmodas laiku. Kā galvenās prioritātes bija cīņa ar politiski un nacionālistiski “nepareiziem” un citiem pretvalstiskiem izteicieniem, ideoloģiski kaitīgās literatūras glabāšanu, “pretvalstisku skrejlapu” izplatīšanu, nelikumīgu ieroču glabāšanu, kā arī vietējo iedzīvotāju kontaktu ar ārzemniekiem kontrolēšana.

Pētot dažādus LNA LVA fondu materiālus, secināts, ka LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa ar savu darbības piemēru atspoguļo to, ka reģionālās LPSR VDK nodaļas funkcionējušas kā nozīmīgi zobrati lielajā valsts drošības sistēmā, spēdamas nodrošināt visaptverošu iedzīvotāju kontroli visas Latvijas teritorijas mērogā, būdamas kā starpnieks starp iedzīvotājiem un LPSR VDK centrālo aparātu. To parāda tas, ka LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa pārsvarā veikusi pārrunas, pratināšanas, “profilaktiskos” darbus, kratīšanas, pierādījumu vākšanu, bet tālāko krimināllietas gaitu noteica LPSR VDK centrālais aparāts, lemjot par krimināllietas turpmāko virzību. LPSR VDK centrālais aparāts deva arī uzdevumus par konkrētas personas pārbaudi.

Pētniecības laikā noteiktas LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas galvenās prioritātes un uzdevumi, taču sarežģījumus rada konkrētu ziņu iegūšana par attiecīgās nodaļas darbiniekiem. Daudzos izmantotajos LNA LVA pieejamajos dokumentos bieži vien ir atrodami tikai notikumos iesaistīto personu uzvārdi bez personvārdiem vai uzvārdi ar personvārda iniciāli.

Papildus konkrētu LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbinieku apzināšanai turpmāki pētījumi veicami arī citos aspektos. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas protokoli aptver tikai laika periodu no 1945. līdz 1957. gadam. Tālākais attiecīgās nodaļas darbības atspoguļojums laika posmā līdz 1985. gadam VDK darbības

fragmentāri iepazīstams ar iekšlietu daļas protokolu palīdzību, īpaši ikgadējās atskaitēs par padarīto darbu. Sarežģījumus rada arī LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas iekšējās struktūras noteikšana. Pieejamajos un līdz šim izskatītajos dokumentos neparādās informācija par operatīvā darba struktūrvienībām jeb “daļām”. Izteikts pieņēmums, ka nodaļa nav izvērsta, bet likts uzsvars uz administrāciju, kurā dažādos gados darbinieku skaits variēja no trim līdz pieciem. Tāpat izteikts pieņēmums, ka operatīvā darba veikšanai izmantotas citas iekšlietu daļas struktūrvienības vai vismaz likts liels uzsvars uz sadarbību.

Lai apzinātu visbiežāk piemēroto kriminālsodu iemeslus, kopumā no visām pieejamajām “politiskajām krimināllietām” bija izskatītas 16 krimināllietas, kas pieejamas LNA LVA 1986. fondā un aptver gan Otrā pasaules kara “pretpadomju elementu” veiktus noziegumus, gan krimināllietas par nevardarbīgo pretošanos, kas raksturīga, sākot no divdesmitā gadsimta sešdesmitajiem gadiem. Konstatēts liels skaits pārkāpumu, kuru rezultātā nav rosinātas krimināllietas, bet izmantoti “profilaktiski līdzekļi”, izteikti brīdinājumi. Kopējais šādu pārkāpumu skaits ir grūti nosakāms, jo tikai dažos protokolos parādās uzskaitē ar konkrētiem skaitļiem konkrēta gada ietvaros. Piemēram, 1982. gada LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas atskaitē iekšlietu daļai minēti 11 “profilaktēšanas” gadījumi⁴¹, tādēļ kā nākamais pētījuma uzdevums ir apzināt plašāku LNA LVA pieejamo dokumentu loku laika posmā no 1954. līdz 1985. gadam ar mērķi noskaidrot detalizētāku informāciju par “profilaktēšanas” gadījumiem.

Pētījuma laikā secināts, ka jautājums par LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbību un tās īstenotajām represijām apskatā izvēlētajā laika posmā ir maz pētīts jautājums, tādēļ pētniecība ir turpināma. Papildus dokumentu izpētei būtu jāpievēršas arī laikabiedru atmiņu apzināšanai.

⁴¹ LVA, PA-848, apr.1, l.36, 112.lpp

Activities of the Bauska district department of the LSSR KGB and nonviolent resistance of locals (1954 – 1985)

This report reflects the results of research on the activities of the Bauska District Department of the LSSR KGB; in particular, it analyzes the repressions of the totalitarian and bureaucratic authoritarian regime against the inhabitants of Bauska. This research project includes analysis of the attempts made by locals towards nonviolent resistance.

So far, the activities of the LSSR KGB have been studied largely from a general perspective, disregarding local aspects. In striving to reflect the importance of separate divisions of the LSSR KGB, research will focus on Bauska during the period from 1954 to 1985 to capture the influence of the activities of the Bauska District Department of the LSSR KGB on both the town and local people during the mentioned period of time.

In 1953, after the reorganization of the state security system, changes in the use of repressive methods took place, shifting from mass repressions to the repression of single individuals and smaller groups of individuals. Therefore, in studying the activities of the Bauska District Department of the LSSR KGB and their influence on Bauska and its locals, research will focus on several questions concerning direct repressions such as the detentions and prosecutions carried out by the Bauska District Department of the LSSR KGB, indirect repressions such as public control systems, the nonviolent resistance of locals and the activities of Bauska District Department of the LSSR KGB with regard to nonviolent resistance. Analysis will pay attention towards the understanding of the Bauska District Department of the LSSR KGB concerning the counterintelligence tasks of the KGB.

This research is based on the documents available from the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia. These include the documents of the Bauska District Department of the LSSR KGB and those of the Bauska District Committee of the Communist Party of the LSSR, as well as those from the Communist Party of the LSSR party cells

in the Bauska District People's Court and the Prosecutors' Office. These documents reflect the activities of the Bauska District Department of the LSSR KGB and their influence on Bauska and its locals. The research includes analysis of the information attained from local newspapers published at that particular time as well as the memories of people involved in nonviolent resistance, those directly or indirectly repressed and those involved in repressions as employees for the Bauska District Department of the LSSR KGB.